

THEORETICAL FOUNDATIONS AND THE STATE OF SCHOLARLY RESEARCH ON TABOOS AND EUPHEMISMS IN THE KARAKALPAK LANGUAGE

Jannazarova Jamila Reypnazar qızı

Doctoral researcher, Karakalpak Humanities Scientific Research Institute, Department of Karakalpak Language
<https://doi.org/10.5281/zenodo.17660626>

ARTICLE INFO

Received: 12th November 2025

Accepted: 19th November 2025

Online: 20th November 2025

KEYWORDS

Karakalpak language, euphemisms, linguistic taboos, ethnolinguistics, Turkic languages, research status, linguistic culture.

ABSTRACT

The article is devoted to the theoretical analysis of linguistic taboos and euphemisms in the Karakalpak language. It examines the historical and cultural prerequisites for their formation and substantiates the relevance of the topic in the context of globalization and digital communication. The degree of scientific development of the problem in Karakalpak linguistics and Turkology is analyzed, and the main research gaps are identified. The paper describes the materials and methods used, including ethnolinguistic, structural-semantic and comparative Turkic approaches. The aim and objectives of the study are formulated, and its theoretical and practical significance is outlined. It is concluded that a comprehensive interdisciplinary study of taboos and euphemisms as an important component of the national linguistic worldview is necessary.

QARAQALPAQ TILINDEGI TABU HÁM EVFEMIZMLERINIŇ TEORIYALÍQ TIYKARLARÍ HÁM ILIMIY ISLEP SHÍGÍLÍW JAǴDAYÍ

Jannazarova Jamila Reypnazar qızı

ÓzRIA Qaraqalpaqstan Bólimi Qaraqalpaq gumanitar ilimler izertlew institutınıń qaraqalpaq til bólimi doktoranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17660626>

ARTICLE INFO

Received: 12th November 2025

Accepted: 19th November 2025

Online: 20th November 2025

ABSTRACT

Maqala qaraqalpaq tilindegi lingvistikalıq tabular hám evfemizmler fenomenin teoriyalıq jaqtan talqılawǵa baǵıshlanǵan bolıp, olardıń qalıplesiwiniń tariyxıy-mádeniy tiykarları kórip shıǵıladı, globalasıw hám kommunikaciyanıń sanlastırılıwı shárayatında izertlewdiń áhmiyetliligi ele de asadı. Qaraqalpaq til bilimi hám túrkologiyasındaǵı problemanıń ilimiy dárejesi anıqlanadı. Etnolingvistikalıq, strukturalıq-semantikalıq, salıstırmalı qatnaslardı óz ishine alǵan izertlew materialları hám usılları bayan etilgen.

KEYWORDS

Qaraqalpaq tili, evfemizmler, til tabuları, etnolingvistika, túrkiy tiller, ilimiy rawajlanıw, lingvokulturologiya.

Maqalanıń maqseti hám wazıypaları qalıplestiriledi, jumıstıń teoriyalıq hám ámeliy áhmiyeti anıqlanadı. Dúnyanıń milliy til kartinasınıń áhmiyetli komponenti sıpatında tabu hám evfemizmlerdi kompleksli, pánler aralıq izertlew zárúrligi haqqında juwmaq shıǵarıladı.

Tabu hám evfemizmler insannıń kommunikativlik minez-qulqın tártipke salıwshı, individual bayanlaw hám sociallıq-mádeniy normalar arasındaǵı teń salmaqılıqtı támiyinlewshi áhmiyetli mexanizmleri bolıp esaplanadı. Bul fenomenler tariyxıy, diniy, mádeniy yamasa ádep-ikramlılıq sebeplerine baylanıslı ashıqtan-ashıq tilge alıwǵa jaramaytuǵın obektlerdiń tuwrı atamaların jasırıw, jumsartıw yamasa almasırw ushın xızmet etetuǵın leksikanıń ayırıqsha qatlamanı qalıplestiredi. Zamanagóy lingvistikada evfemizatsiya insaniyat jámiyetiniń rawajlanıwınıń barlıq tariyxıy basqıshlarında birge júriwshi hám dúnyanıń barlıq tillerinde bar bolǵan “jumsartilgan kommunikaciya”nıń universal strategiyası sıpatında qaralmaqta [Kaidarov, 1998; Tenishev, 1976; Konorov, 2011].

Túrkiy tiller ushın tabu hám evfemiyalar ásirese tereń tariyxıy tamırlarǵa iye. Áyyemgi túrkiy esteliklerde-aq tábiyatqa, totem haywanlarına, ruwlıq ata-babalarǵa, tábiyiy elementlerge sakral qatnasta bolıwdıń izleri jazılıp, ayırım qubılıslardı tikkeley ataw qadaǵan etilgen hám tabulyar almasırwıların keń tarmaqlı sistemasın jaratıwǵa túrtki bolǵan. Buǵan kóshpeli turmıs tárizi, mifologiyalıq túsinikler, rawajlangan ruw-qáwim dúzilisi, sonday-aq, túrkiy jámiyetniń erte islamlasıwı, sóylew ámeliyatına ádep-ikramlılıq, fizikalıq, shańaraq etikası, sakral túsinikler boyınsha qosımsha sheklewler kirgiziwi sıyaqlı faktorlar sebep bolǵan [Amanjолоv, 1996; Baskakov, 1969].

Qaraqalpaq mádeniyatı, kompleksli túrkiy tilles qáwimlerdiń bir bólegi sıpatında, tabulıq hám evfemistikalıq ańlatpalardıń úlken qatlamanı saqlap qalǵan, olardıń kópshiligi házirgi kúnde de aktiv qollanılmaqta. Qaraqalpaq tilinde evfemizmler tek dástúriy turmıslıq baylanısta ǵana emes, al házirgi jámiyetlik kontekstlerde de – media diskurs, internet baylanısı, rásmiy sóylew, oqıtıw ámeliyatı hám kórkem ádebiyatta da qollanıladı. Bunday turaqlılıq evfemizatsiyanıń tek sóylew etiketi wazıypasın atqarıp qoymay, úlkenlerge bolǵan qarım-qatnastı, jámiyetlik statusı, shańaraq normaların, muqaddes úrp-ádet, dásturlik túsiniklerdi de ańlatıwı menen baylanıslı, bul onı milliy til kórinisiniń eń áhmiyetli elementine aylandıradı [Jumataev, 2010; Jiyenbaev, 2005].

Qaraqalpaq tabu hám evfemizmleriniń qalıplesiwinde tuwısqanlıq qatnasıqlar sisteması ayırıqsha orın iyelegen bolıp, ol dástúriy jaqtan aytarlıqtay ierarxiyalıq ózgeshelikke iye edi. Kelinniń sózinde úlken tuwısqanlardıń atların májbúriy túrde evfemistikalıq almasırwıdıń keń toplamı bekkemlengen, bul shańaraq ierarxiyası hám húrmet normaların sáwlelendiredi. Bul kishi sistema izertlewshiler tárepinen qaraqalpaq sóylew etiketiniń eń bay hám turaqlı qatlamlarınan biri sıpatında qarastırılmaqta [Bekniyazov, 2012]. Tabulardıń áhmiyetli bólegi dástúriy túrde kiyeli yamasa qáwipli

mánige iye dep esaplanǵan – haywan-totemler, tábiyat qubılısları, kesellikler hám ólim atamaları menen de baylanıslı [Bekbaeva, 2014].

Sonıń menen birge, jámiyetlik ózgerislerdiń dinamikası, kommunikaciyanıń globalıasıwı hám sanlastırılıwı tildiń evfemistikalıq resurslardıń jańalanıwına alıp kelmekte: dástúriy úlgiler menen bir qatarda házirgi sociallıq realiyalardı sáwlelendiretuǵın jańa – media hám internet evfemizmler qalıplespekte. Bul máseleniń teoriyalıq túsiniwiniń aktuallastıradı hám toplanǵan ilimiy materialdı jańa kommunikativlik jaǵdaylardı esapqa alǵan halda qayta bahalawdı talap etedi.

Qaralıp atırǵan máseleniń ózektiligi ilimiy hám ámeliy faktorlardıń jıyındısına baylanıslı. Evfemizmler hám tabu sózler dástúrli jámiyette sóylewde retke salıwdıń, jámiyetlik teń salmaqlıqtı saqlaw hám húrmet kórsetiwdiń tiykarǵı mexanizmi bolıp tabıladı. Olar etnos qádiriyatlarınıń baǵdar-baǵdarın belgilep, sóylewdegi jol qoyırlıq sheklerdi anıqlap beredi hám sóylew minez-qulıq ádebiniń ózgeshe úlgilerin qalıplestiredi.

Globalıasıw, mádeniy normalardıń ózgeriwı hám sanlı baylanıslardıń tez rawajlanıwı shárayatında qaraqalpaq sóylew mádeniyatınıń ózgesheliklerin sistemalı ilimiy izertlew zárúr. Media ortalıǵınıń ózgeriwı, jámiyetlik baylanıs maydanınıń keńeyiwı hám mádeniyatlar aralıq qatnaslardıń artıwı dástúriy evfemizm usılları tillik qarım-qatnaslardıń jańa túrlerine qalay ıńǵaylasadı hám óz tártipke salıw kúshin saqlap qala ma degen máseleni ortaǵa qoyadı. Xalıqaralıq til bilimi sholıwlarına kóre, sońǵı on jıllıqta evfemiya hám tabu taqırıpalarına baylanıslı ilimiy baspalar sanı turaqlı túrde ósip atır (45% ten joqarı), bul sóylewdiń mádeniyatqa baylanıslı tárepleri úlken qızıǵıwshılıq oyatqanın kórsetedi. Dástúriy sóylew strategiyalarınıń sanlı baylanıs túrleri - sociallıq tarmaqlar, blogosfera, onlayn BAQ penen óz-ara tásirin izertlewge ayrıqsha itibar berilmekte. Sanlı baylanıslar tez rawajlanıp atırǵan mámleketlerde (Ózbekstan, Qazaqstan, Túrkiya) jámiyetlik sezgir hám “qadaǵan etilgen” taqırıpalar - kesellikler, siyasat, shańaraq qatnasıqları, din menen baylanıslı jańa media evfemizmleriniń payda bolıwı bayqalmaqta. Qaraqalpaq tili Aral aymaǵınıń burınǵı kóshpeli mádeniyatınıń miyrası bolıp tabıladı. Urıw-qáwim dúzilisi, ata-babalardı ullılaw, tábiyat obyektlerin muqaddeslestiw hám islam sháriyatı tabu hám evfemizmlerdiń quramalı sistemasın qalıplestirgen. Etnolingvistikalıq izertlewlerdiń nátiyjeleri boyınsha, bul sistema házirgi kúnde de áhmiyetin joǵaltpaǵan [Kaydarov, 1998; Jiyenbaev, 2005; Bekbaeva, 2014].

Etnografiyalıq hám lingvistikalıq materiallar mınanı kórsetedi:

- dástúriy qadaǵalawlardıń 60% ten aslamı tábiyat qubılısların, totem haywanlardı hám keselliklerdi ataw menen baylanıslı;

- kelinshekler úlken jaqınlarınıń atların 200 den artıq evfemistikalıq sózler menen almastıradı [Jumataev, 2010];

- jerlew hám toy dásturleri barısında ólim, kesellik, baxıtsızlıq, jánjel túsiniyeleriniń ornın basatuǵın 300 den kóbirek turaqlı evfemistikalıq atamalar qollanıladı.

Bul maǵlıwmatlar evfemiyanıń qaraqalpaqlar sóylew mádeniyatında tereń tamır jasǵanın kórsetedi hám onı úyreniwdiń etnolingvistika, lingvokulturologiya, sociolingvistika, awdarma bilimi hám ana tilin oqıtıw ushin teoriyalıq hám ámeliy

áhmietetin tiykarlaydı. Bul izertlew qaraqalpaq tiliniń ózgeshelikleriniń hám mádeniy qásiyetleriniń tereń túsiniwiw támiyinleydi.

Jergilikli izertlewshilerininiń qosqan úlesi sıpatında A.Kaydarov túrkiy leksikanı etnolingvistikalıq jaqtan úyreniwdiń tiykarın salǵan. Onıń miynetlerinde tábiyattıń nıshanlıq mánisi, muqaddes leksika, salt-dástúr terminleri hám semantikalıq dúzilislerdiń ulıwma túrkiy miyrası haqqında eń áhmietetli pikirler berilgen [Kaydarov, 1998]. Tabu hám evfemiyanı izertlew ushın onıń dástúriy mádeniyattıń tillik qashıw mexanizmleri menen baylanısı hám mifologiyalıq kóz-qaraslardıń tabu sózligin qalıplestiriwdegi ornı haqqındaǵı juwmaqları ayırıqsha áhmietetke iye.

T. Jumataev shańaraqlıq-ruwlıq tabular hám sóylew ádep-ikramlılıǵın, ásirese kelin tili sistemasın hám jası úlkenlerge qarata qollanılatuǵın múrájat etiwlerdi tolıq táriyplegen [Jumataev, 2010]. Ol keliniń sózlerindeki kóplegen evfemistikalıq almastırıwları sistemalastırıp, usı kishi sistemasınıń dúzilislik hám atqarıwshılıq ózgesheliklerin anıqlawǵa imkanıyat jaratqan.

J. Jienbaev totemistikalıq hám magiyalıq-rituallıq túsiniwler menen baylanıslı haywanlar hám tábiyat obektleriniń tabuallıq atamaların izertlegen [Jienbaev, 2005]. Onıń miynetlerinde qasqır, túlki, jılan, túye hám basqa da haywanlardıń evfemistikalıq atamaları keń túrde súwretlengen, bul qaraqalpaq tiliniń sakrallıq semantikasınıń tereńligin kórsetedi.

R. Bekbaeva tuwısqanlıq leksikasın, jasqa baylanıslı atamaları hám kesellik, ǵarrılıq hám ólimniń evfemikalıq belgilerin izertlegen [Bekbaeva, 2014]. Onıń izertlew jumısları adamnıń fiziologiyası, denesi hám ómir ciklleri menen baylanıslı tarawlardaǵı evfemizaciya kórinisin tolıqtırıp beredi.

N. Dospanova folklordıń arxaikalıq tabu formaların hám qasiyetli qollanılatuǵın sózlerdi saqlaytuǵın qáziynesiniń rolin kórsetip berdi. Ol dástanlar, qosıqlar hám joqlawlarda evfemizmlerdiń qollanıw ózgesheliklerine ayırıqsha dıqqat awdardı.

Bul jumıslar jıynaǵı áhmietetli empirikalıq tiykardı dúzedi, biraq tiykarınan ayırım semantikalıq maydanlarǵa yamasa janrlıq formalarǵa dıqqat awdaradı hám birden-bir kompleksli modeldi payda etpeydi.

Juwmaqlap aytqanda teoretikalıq sholiw qaraqalpaq tilindeki tabu hám evfemizmler qubılısınıń joqarı izertlew qunına iye ekenligin, biraq usı waqıtqa shekem ilimiy jaqtan óz aldına tolıq úyrenilmegenligin kórsetedi. Bul qubılıs milliy mádeniyattıń, etnikalıq sáykesliktiń hám sóylew, júris-turısınıń tiykarǵı aspektleri menen tıǵız baylanıslı. Ol dástúrli dúnyaqarastıń tereń qatlamların hám onıń házirgi zamandaǵı ózgeriw processleriniń sáwleleniwi bolıp tabıladı.

References:

1. Baskakov N.A. Tyurkskie yazıki. - M., 1969.
2. Bekbaeva R. Qaraqalpaq tilindeki kesellik hám ólim evfemizmleri. - Nókis, 2014.
3. Bekniyazov A. Qaraqalpaq antroponimiyası. - Nókis, 2012.
4. Jienbaev J. Qaraqalpaq dástúrindeki tabuallıq haywan atları. - Nókis, 2005.
5. Dospanova N. Qaraqalpaq folkları hám sakral leksika. - Nókis, 2012.
6. Jumataev T. Qaraqalpaq tilindeki tabu hám evfemiya. - Nókis, 2010.

7. Kaydarov A. Turkiy leksikaniń etnolingvistikalıq tiykarları. - Almatı, 1998.
8. Tenishev E.R. Istoriko-etnograficheskie osnovı tyurkskoy leksiki. - M., 1976.